ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ YAYINLARI
LXXXII

TÜRK — İSLÂM EDEBİYÂTI

Klasik Türkçe Dīnî Metinler

Birinci Fasikül

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1967

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ YAYINLARI
LXXXII

TÜRK — İSLÂM EDEBİYÂTI

Klasik Türkçe Dīnî Metinler

Birinci Fasikül

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1967

I.

TÜRK — İSLÂM EDEBİYÂTI

Klasik Türkçe Dīnî Metinler

ایچنده کیلر

صحیفه

۱ — خلق ادبیاتنده دینی شعرلر و تورك عروض شکللری

۲ — دیوان ادبیاتنده دینی نثر و شعرلر

صحیفه

۳ — کتابه ، وقفیه و برات اورنکلری

ÖNSÖZ

Her bilgi şû'besi gibi, Metinler Şerhi'nin de, hakîkate erişebilmek için ta'kîbe mecbur olduğu metodlar vardır; bu usûllerden bâzıları umûmî ve başka ilim kolları ile müşterek, bâzıları ise kendi yapısından doğan, kendisine mahsus metodlardır. Malzemesini yazılı vesîkalar ve metinler, gâyesini ise bunların tahlîlî ve terkîbî bilgilerle canlandırılıp kıymetlendirilmesi teşkil etmektedir.

Metinler Şerhi, birçoklarınca sanıldığı gibi, sâdece, Kırâ'at, veyâ fonetik, morfoloji, sintaks bakımından tahlillere dayanan Dil Bilgisi dersi demek değildir; metinlerin yalnız okunması ve dil husûsiyetlerinin tahlîli başka, hakkıyle anlaşılıp kıymetlendirilmesi yine başkadır. Metinler Şerhi, Lisâniyât dışında, üzerinde durulan vesîkanın husûsiyetine göre Târîh'in muhtelif kollarının, dîn, ahlâk, felsefe, psikoloji, coğrafya, v.b. sâhalardaki bilgi şû'belerinin, tenkîd, edebiyat ve kompozisyon'un yardımına muhtâçtır. Malzemesini vesîkaların, metinlerin tahlîli teşkil ettiği için, hemen hemen bütün ilim şû'belerinin yanı başında bir yardımcı olarak yer alır.

Herhangibir metnin mâhiyyetinin anlaşılabilmesini te'min için, umûmiyetle, bibliyografya bilgisine, yazıldığı yer ve zamâna, yazan kimsenin hayat ve husûsiyetlerine, ne gibi te'sirlar altında kaleme alındığına, çağdaşlarının temâyüllerinden hangi bakımlardan ayrılmış bulunduğuna ve dolayısıyle şahsiyetine, v.b. mes'elelere âit bilgilere sâhip olmamız lâzım gelmektedir; ayrıca metnin yazılış şekli, yâni manzûm veyâ mensûr oluşu, âit bulunduğu hikâye, siyer, tarih v.b. nevi'ler dolayısıyle, o hususlarda da mâlûmât edinmek mecbûriyetindeyiz. Ancak bu gibi tahlîlî ve terkîbî bilgilerin tatbîkı sâyesinde, o metnin, harfiyyen anlaşılabilmesi, dilin muhtelif devirlerdeki tekâmülüne göre kelimelerin, cümlelerin, istılâh ve ta'birlerin, nüktelerin, kısaca söylersek mânâ ve üslûbunun kavranılmasıyle metnin canlandırılması mümkün olmaktadır.

İlâhiyât Fakültesi'ndeki Klasik Dînî Türkçe Metinler Kürsüsü, adından da anlaşıldığı üzre, bu müessesede okutulmakta olan Kur'ân, Hadîs, Tefsîr, İslâm Târîhi v.b. derslerle alâkalı bulunması gözününe alınarak dînî bir yol tutmakla mükelleftir; bu dînî metinler, İlâhiyât Fakültesi'nin bünyesi icâbı, pek tabî'î olarak, Arab harfleriyle okutulmaktadır.

İkinci ve üçüncü sınıflarda haftada ikişer saat okutulan, seminer çalışmaları ile kuvvetlendirilmeye gayret edilen Klasik Dînî Türkçe Metinler dersi için seçtiğimiz metinlerin bu *Birinci Fasikül'ü*, (1) *Halk Edebiyâtı'nda Dînî Şiirler ve Türk Arûz Şekilleri*, (2) *Dîvân Edebiyâtı'nda Dînî Nesir ve Şiirler*, (3) *Kitâbe, Vakfiye ve Berât Örnekleri* olmak üzre kısımlara ayrılmıştır; her bölümdeki metinler, imkân nisbetinde, âit bulundukları bilgi şû'belerine, nevi' ve şekillere göre, ayrıca, şâir ve müelliflerinin yaşadıkları zaman bakımından kronolojik tasnife tâbi' tutulmuş bulunuyor.

Bu fasiküldeki metinlerde, bâzan, ayni kelimenin imlâca farklı şekillerde yazılmış olduğu görülecektir; bunun sebebi, Arab harflerini kullandığımız zamanlarda da imlâmızın kesin olarak tesbit edilmeyişi, Arabça ve Farsça'daki bâzı harflerin Türkçe'de farklı yazılışı, yine Türkçe kelimelerde sesli harflerin yazılıp yazılmayışı ve lehçe ayrılıkları dolayısıyle ses değişmeleri, metinlerin aslındaki imlâlarına bağlı kalışımızdır. Zaman bakımından eski metinlere, mânânın kolaylıkla anlaşılabilmesini te'min için noktalama işâretleri koyduk; bâzı metinlere ise, dil ve fikir bakımından çok çetin olmalarına rağmen, hiçbir noktalama işâreti konulmuş değildir. Bütün bunlar, talebelerimiz için birer tatbîkāt zemîni teşkil edebilir.

Memleketimizde, gerek eski gerek yeni devirlere âit şerhedilmiş oldukça zengin metinler bulunmakla berâber, *Metin Şerhi'nde Usûl* hakkında basılı bir eser pek yoktur. Sözlerimize son verirken, bu mevzû'da hazırlamakta olduğumuz bir araştırma ile, okuttuğumuz metinlerin şerh ve tahlîli ile alâkalı bibliyografya mâlûmâtını ve her husustaki îzâhları içine alan ders notlarımızı, talebelerimizin mühim bir ihtiyâcını karşılayacağı için neşretmeği düşündüğümüzü de söylemek istiyoruz.

Ankara—8 *Kasım*, 1967

Fevziye Abdullah Tansel

I.

HALK EDEBİYÂTI'NDA DĪNÎ ŞİİRLER

ve

TÜRK ARÛZ ŞEKİLLERİ

حکمت

خالقمی ایسترم دون کون جهان ایچنده
دورت یانندن یولندم کون و مکان ایچنده

اوچیوز التمش صو کچدم درتیوز قرق درت طاغ اشدم
وحدت شرابن ایچدم دوشدم میدان ایچنده

دورتدن یتی که یتیم طقوزی بر بر اتم
ایکی‌دن اوته یتدم چرخ کیوان ایچنده

چونکه دوشدم میدانه میدانی طولو بولدم
یوز بیک عارف کوردم بارجه جولان ایچنده

مین آلرده یورودم ایسته‌جوکوم نی صوردم
بارجه ایتور سینده‌در قالدم حیران ایچنده

اوزمی دردە قودم چومدم تنکیز ایچنده
درّی صدفده کوردم کوهرنی کان ایچنده

مسکین خواجه احمد جانی هم کوهردر هم کانی
بارجه آنك مکانی اول لامکان ایچنده [1]

احمد یسوی

1 Prof. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyâtı'nda İlk Mutaṣavvıflar*, Birinci Basım, İst., Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1918, s. 181.—İkinci Basım, Diyânet İşleri Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966, s. 136.

الهی

دوکنه السز کرك
درویش کوکلسز کرك
سوکنه دیلسز کرك
سن درویش اولامازسك

درویش باغری باش اولور
قویوندن یاواش اولور
کوزی طولو یاش اولور
سن درویش اولامازسك

محمد داریلمازدی
بو داریلمق سنده وار
سن یینه داریلیرسك
سن درویش اولامازسك

درویش یونس سن دخی
بو قاقیمق سنده وار
هر کوردیکك قاقیرسك
سن درویش اولامازسك [2]

یونس أمره

الهی

طاشدی رحمت دریاسی
درت کتابك معناسی
غرق اولدی جمله عاصی
لا اله الاالله

کتابلرده یازلیدر
سویله‌نه‌جك سوز بودر
کوکللرده کیزلیدر
لا اله الاالله

جنتدن چیقدی آدم
بونی دیر ایدی مدام
دنیایه باصدی قدم
لا اله الا الله

أرنلرك قیلیجی
هر دردلی‌نك علاجی
عرشه چیقار بر اوجی
لا اله الا الله

بو در أسمانك خاصی
اسم اعظم دعاسی
قلبکدن سیلر پاسی
لا اله الا الله

2 Prof. Fuad Köprülü, *ʿayn. esr.*, Birinci Basım, s. 338.—İkinci Basım, s. 259.

کوکلره یول ایدر
سلطانلری قول ایدر
داغی طاشی کول ایدر
لا اله الا الله

کوکل برجندن دوغار
«حق»ك برلكن اوكر
عالمه رحمت یاغار
لا اله الا الله

یونس بونی دیر ایدی
مولانك کوزل آدی
یانار دلده عشق اودی
لا اله الا الله [3]

یونس أمره

الهی

هرکیم بکا اغیار ایسه
هر قانجرو وارر ایسه
حق تنکری یار اولسون اکا
باغ و بهار اولسون اکا

بکا اغو صونان کیشی
قولای کلسون مشکل ایشی
شهد و شکر اولسون ایشی
الی ایرر ایرسون اکا

آجی دیرلکم ایستەین
کیم اولوم ایستر أیسه
طاتلو دریلسین دنیاده
بیك ییل عمر اولسون اکا

هرکیم دیلر بن خوار اولم
دوستلری شاد و دوشمنی
دوشمن ألنده زار اولم
دوست معشوق یار اولسون اکا

آردمجه طاشلر آتانی
اوكه قیو قازانی
حق تخته اغدرسون آنی
کللر نثار اولسون اکا

هرکیم دیلر ایسه بنم
کوزلرندن حجاب کیتسون
اول دوستمدن آیریلدیغم
دیدار عیان اولسون اکا

بو مخلص اوغلی پاشانك
اغلادیغم ایستەیەنك
کولدیکنی ایستەمەین
کوزم بیکار اولسون اکا [4]

عاشق پاشا

3 ʿAbdülbâḳî Gölpıñarlı, *Yûnus Emre Dīvânı*, İst., 1948, s. 532.

4 "Bu manzûme, من کلام مخلص اوغلی پاشا ردیف او başlığıyle *Cāmiʿü'n-Neẓa'īir*'de ve اوغل پاشا فرماید نورالله قبره başlığıyle Murad Molla -(Şeyḫ Murad) Kütübhânesi'ndeki mecmuʿada mukayyeddir» (Saʿdeddīn Nüzhet Erġun, *Türk Şâʿirleri*, c.1., İst., 1941, s. 132 v.d.).

الهی

أی جمله خلقی یارادان
سیر ایده‌لم هر آرادن
قالدیر حجابی آرادن
حیرانك اولایم سناك

سنسك احد ، سنسك صمد
طاق بوینمه عشق کمند
قوللریکه ایله مدد
مجنونك اولایم سنك

سنسك اول ، سنسك آخر
ایله کوکلمزی طاهر
عشقك اولدی کوندن ظاهر
مفتونك اولایم سنك

سنسك کریم، سنسك رحیم
لطف ایت بزه قلب سلیم
هر حاللره سنسك علیم
تسلیمك اولایم سنك

خابرم اول، باصرم اول
افندم کلدی صوچلی قول
هم کوزیمه کوکلمه دول
کم قولك اولایم سنك

عبدی محزون مجرم قولدر
أفندم نفسیمی اولدر
وصلك ایله آنی کولدر
قربانك اولایم سنك [5]

صاری عبدالله افندی

نفس

یوجه‌لردن یوجه کوردم
عالم اوقور کلام ایله
اربابسك سن یوجه تاکری
سن اوقورسك هجا تاکری

عاصی قوللر یاراتمشسك
آنلری قویمش اوراده
وارسین شویله دورسون دیو
سن چیقمشسك اوجه تاکری

قیلدن کوپری یاراتمشسك
هله بز شویله دورالم
کلسون قوللر کچسون دیو
ییکیت ایسه‌ك کچ آ تاکری [6]

قایغوسز ابدال

5 Ankara Maârif (Kurtuluş-Eski Eserler) Kütübhânesi, *Yz. mec.*, nu. F-6/52 (Saʿdeddīn Nüzhet Erġun, *ayn. esr.*, c.1., s. 198).

6 Prof. Fuad Köprülü, *ayn. esr.*, Birinci Basım, s. 376.—İkinci Basım, s. 291.

نفس

واردم قرقلر مجلسنه
عزت ایله سلام ویردم
کل بری هی جان دیدیلر
کچ اوطور هی جان دیدیلر

قرقلر یرنده دوردیلر
میدانه صفره سردیلر
یرلرندن یر ویردیلر
لقمه‌یه صون جان دیدیلر

قرقلرك کوکلی اولودر
کلیشك قندن بریدر
مؤمنلر قلبك اریدر
سویله به هی جان دیدیلر

قالق سماعده بیله اوینا
قرق ییل بر قازانده قاینا
سیلینسون پاك اولسون آینه
دخی چکسین جان دیدیلر

دوشمه دنیا کسوتنه
آب کوثر شربتنه
طالب اول حق حضرتنه
پارماغکی بان دیدیلر

کوردیکنی کوزك ایله
بر کیجه‌جك بزم ایله
بیان ایتمه سوزك ایله
اولاسین مهان دیدیلر

شاه خطایم ندر حالك
کسه کور غیبتدن دیلك
حقه شکر ایت قالدیر الك
اولاسین سلطان دیدیلر[7]

شاه اسماعیل

دوریه

جهان وار اولمادن کتم عدمده
یاراتدی بو ملکی چونکه او دمده
حق ایله برلکده یکداش ایدم بن
یاپدم تصویرینی نقاش ایدم بن

عناصردن بر لباسه بوروندم
خیرالبشر ایله دنیایه کلدم
نار و باد و خاك و آبدن کوروندم
آدم ایله بیله بر یاش ایدم بن

آدمك صلبندن شیث اولوب کلدم
بر زمان بوملکه ابراهیم اولدم
نوح نبی اولوب طوفانه کیردم
یاپدم بیت‌اللهی طاش طاشیدم بن

7 Prof. Fuad Köprülü, *ayn. esr.*, Birinci Basım, s. 390.—İkinci Basım, s. 303.

اسماعيل كوروندم بر زمان أى جان — اسحق، يعقوب، يوسف اولدم بر زمان
ايوب كلدم چوق چاغيردم الامان — قورت ييدى وجودم قايناش ايدم بن

زكريا ايله بنى بيچديلر — يحيى ايله قانم يره صاچديلر
داود كلدم چوق پيشيمه دوشديلر — مهر سليمانى چوق طاشيدم بن

مبارك عصايى موسىيه ويردم — روح القدس اولوب مريمه يتدم
جمله اوليايه بن رهبر اولدم — جبريل امينه صاغداش ايدم بن

صلب پدرندن احمد مختار — رهبرلرندن أردى ذوالفقار
جهان وار اولمدن اهل بيته يار — قول ايكن ذات ايله سرداش ايدم بن

تفكر ايلهدم بن كندى كندم — معجزه كورمهدن ايمانه كلدم
شاه مردان ايله دلدله بيندم — ذوالفقار باغلادم، تيغ طاشيدم بن

«سقاهم» خمرندن ايچيلدى شربت — قورولدى عين جم ايتدك محبت
ميدانه اچيلدى سر حقيقت — آلديغم اسرارى چوق طاشيدم بن

هدايت اريشدى بزه اللهدن — بيعت ايتدك جمله رسول اللهدن
خبر ويردى بزه «سير فى الله» دن — شاه مردان ايله سرداش ايدم بن

بو جهان ملكنى دور ايدوب كلدم — قرقلر مقامنده اركانه كلدم
شاه ولايتدن كر بست اولدم — سلمان پاك ايله يولداش ايدم بن

شكر مطلبمى كتيردم أله — كل اولدم فريادى ويردم بلبله
جمع اولدق بر يره اهل بيت ايله — قرقلر ميداننده فراش ايدم بن

اقرار ويردك جمله دوزلدك يوله — سرى فاش ايتمدك اصلا بر قوله
كربلاده امام حسين ايله — پاك ايتدم دامنى كل طاشيدم بن

شو فنا ملكنه چوق كلدم كيتدم — ياغمور اولوب ياغدم، اوت اولوب بيتدم
اوروم ديارينى بن ارشاد ايتدم — خراساندن كلن بكتاش ايدم بن

كاهى نبى كبى ولى كوروندم
كاهى احمد كبى على كوروندم

كاهى اوصلى كبى دلى كوروندم
كيمسه بيلمز سرم قلاش ايدم بن

شيمدى حمد لله شيرى ديديلر
سريمى كيمسه‌لر فهم ايتمديلر

كلدم كيتدم ذاتم هيچ بيلمديلر
هپ مخلوق قولوكه قارداش ايدم بن [8]

شيرى

دستان

يالانجى دنيايه آلدانمه ياهو
ايكى قپولى بر ويرانه‌در بو

بو درنك داغيلير بو آن اكلنمز
بونده قونان كوچر ، مهمان اكلنمز

باقه بونلك قاراسنه آقينه
بكزر همان اوغلان اويونجاغينه

كوكل ويرمه بوستانينه باغينه
بونده عاقل اولان انسان اكلنمز

دوغروسنه كيده كورك يوللرك
دنيا زندانيدر مؤمن قوللرك

چكه كورك ضربن يوجه ييللرك
زندانده اولان خود انسان اكلنمز

أى غافل نه صاندك بو روزكارى
يوكك يوكله‌ده كور اولجه بارى

دوررمى اكلادك تازه بهارى
يوقسه يولجى كيدر كروان اكلنمز

وار عبادت أيله مولا يولنه
بر كون سفر دوشر برزخ ايلنه

بونده نه أيلسه‌ك آنده بولنه
او طاغى قالقيجق سلطان اكلنمز

عمر تمام اولور دفتر دورولور
«حق» ك دركاهنه قوللر دريلير

صراط كوپريسيله «ميزان» قورولور
بويروغى طوتولور فرمان اكلنمز

زاهد نيجه اولدى بونجه پيغمبر
قانى خليل‌الله ، صدّيق اكبر

قانى عمر ، عثمان ، بوبكر و حيدر
بونده كلن كيدر بر جان اكلنمز

صولر اولمش كبى ديداره آقش
محبت بحرنده بر قطره آقش

دون كون آقار چاغلار ميدانه آقش
موج اورر چالقانير عمان اكلنمز

8 Saʿdeddîn Nüzhet Erġun, *Bektâşî Şiʿirleri*, İst., Devlet Maṭbaʿası, 1930, s. 357.—Besim Aṭalay, *Bektâşîlik ve Edebiyâtı*, İst., Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1340 (1924–25), s. 76.

کرك یاز قیش کرك بهار ایله گوز کرك مهر ، آییله کرك که ییلدوز
دور ایدرلر « حق» لك أمریله دوبدوز فلکلر رقص ایدر بر آن اکلنمز[9]

عاشق عمر

سماعی

شراب ناب وحدتدن ایچوب حیران اولان کلسون
حقیقت جنت قدسه بوکون رضوان اولان کلسون

بحمدالله حقیقتله فنا بولدی فنا بزمی
بقا بزمنده صحبتله همین سکران اولان کلسون

ایریشدی قطره‌مز بحره کورونمز ساحل و بحری
وجودن قطره‌سن بحره قاتوب عمان اولان کلسون

لدنی علمیدر دائم اوقونان مکتب دلده
آلوب درس خواجهٔ دلدن سوزی قرآن اولان کلسون

« حق » لك ذات و صفاتیله کوروك بر ذره‌یی قائم
مرایای ظهور ایچره اوزی سیران اولان کلسون

قو اعراض و جوهرده کوروب ذات و صفاتمی
کلوب ترکیبه هاشمله بوکون بر جان اولان کلسون

کچوب جمله مراتبدن نموداری اولوب کونلك
دوردن نشر ایله حشری کوروب دوران اولان کلسون

أرنلر همتین هردم حقیقت ایسته‌ین جانلر
کچوب هر جمله وارندن یاقوب قربان اولان کلسون[10]

اسکدارلی هاشم بابا

9 Sa'deddīn Nüzhet Erġun, 'Âşıḳ *'Ömer, Ḥayâtı ve Şi'irleri*, İst., Semih Lutfî Kitabevi, s. 19.

10 *Dīvân-i Hâşim Efendi*, 1252, s. 83.

ديوان

قيل تحمل أى كوكل كور كه نه كيميادر صبر
آچ كوزن اظهار جاندر ، فيض مولادر صبر

اوقونور اثبات ايله آيات فرقان ، درت كتاب
بيك بر اسمك ختمى معنالرده كبرادر صبر

كور وجودك قصرينى سلطانى هو در ، هو دييه‌ن
سوره‌ٔ سبع المثانى ، يد بيضادر صبر

بولديلر بونده كمالى اوليالر صبر ايله
عزم راهك لكن اوصافنده اولى در صبر

صبر ايله جمله مرادى ويردى رب العالمين
ورد و اذكارك سنك هر دمده اسمادر صبر

غيرى كچ ده برلكك اسرارينى فرق أيله كل
هم شريعتده، طريقتده نه رعنادر صبر

كنت كنزاً سرى بو دنياده‌در باق تا ابد
دير كه لطفى خاصه‌ٔ قدرتله املادر صبر[11]

عاشق دردلى

قلندرى

يارب بنى سن ايله كه دلداريكه مشتاق
تا اولميه بر غيرى‌يه بو مرغ دل احراق

ياندير مه بنى نار جهنمله الهى
عشقكه دوشور آتش عشقك ايله سن ياق

11 Çankırılı Ahmed Țal'at, *'Âşık Derdli, Hayâtı ve Dîvânı*, Bolu Vilâyet Matba'ası, 1928, s. 64.

عشقکدن اثر اولماسه یا خالق الاشیا
ویرمز ایدی شمعه گیجه‌لر لمعهٔ إشراق

محتاج سنك لطفکه ، رحمتکه انسان
رحمت کوزدتیر یاپراق ایکن سبزه و اوراق

ایتدم یینه هم نوری «قسمنا»یه توکل
کوندر قولنك رزقنی یا رازق الارزاق [12]

توقادلی نوری

سلیس

کوزی دنیا می کورر عاشق دیدار اولانك
دلبری سن کبی بر ماه دل آزار اولانك
غیره میلی اولاماز عشقك ایله یار اولانك
یوجه‌در رتبه‌سی مهرکله هوادار اولانك
آیاغی یرمی باصار زلفکه بر دار اولانك
عشق و شوق ایله ویریر جان و سری دونه دونه

جذبهٔ عشق ایله بر عالمه قیلدم که خرام
دوشدی سرمست کوکل بزمکه بی باده و جام
چشممه اولدی هویدا نیجه مردان کرام
کیمی ویس و کیمی بدر و کیمیسی شمس بنام
مولوی کبی شبستان محبتده مدام
شمعنك یانمه‌ده پروانه‌لری دونه دونه

قیلدی حسرت بنی سرکشته و مستانه روان
نار فرقت دله آچدی نیجه داغ نهان
باشدن باشه اولوب زار تنم دیدهٔ جان
کورمکه زلفی ایچنده رخ جانانی عیان
شمس اولوب هم روش مهر و مه نور افشان
سیر ایدر چرخ ایله شام و سحری دونه دونه [13]

عثمان شمس

12 Aḥmed Ṭalʿat, *ʿÂşıḳ Toḳadlı Nûrî*, Çanḳırı Maṭbaʿası, 1933, s. 144.

13 İbnü'l-Emīn Maḥmud Kemâl İnal, *Ṣoñ ʿAṣır Türk Şâʿirleri*, c. x., Maârif Basımevi, 1940, s. 1801 v.d.—Saʿdeddīn Nüzhet Erġun, *Türk Mûsıḳîsi Antolojisi*, İst., 1943, s. 704.

II.

DĪVÂN EDEBİYÂTI'NDA DĪNÎ NESİR

ve

Ş i i r l e r

« سوره ٔ ملك تفسيرى » ندن

« وَاَسِرّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهِ » تنكرى تعالى ايتدى كافرلره كرك اشكاره سويلك كرك كزلو يعنى پيغمبرى مساوى ايلرلردى اندن برى برنه ايدرلردى سزكوز كزلك ارقون سويلك محمد تنكرسى اشدوب محمده دمسون. ثعلبى تفسيرنده ايدر اغورلين محمد حقنه نسنه دسلر جبرئل بيغامبره خبر ورردى اندن اترو ايتديلر. كتاب لطايفده ايدر كرك اغورلين سويلك كرك اشكاره بن بلورم سزوكوزى فعلكوزى كوكلكوزدكنى . تنكرى تعالى وحى قلدى داود بيغامبره عليه‌السلام كه يا داود ايت قللرما نجون يزوقلرن خلقدن كزلرلر بكا اشكاره ايلرلر اعتقادلرى اولسا كه بن كورمزم خوذ كافر اولورلر اكر كردكم بلورلرسا بن ادميلردن خورمى كرورلر انلردن كزلرسز بندن خوذ كزلمكه يرمز پس اندن قورقزسز . اندن كرو بلدردى كه كوكلده‌كى انديشلرى بلور ايتدى « اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ » يعنى تنكرى اول تنكريدر كه كوكلده نه وارن بلور. اندن بلدردى كه كوكلده‌كى انديشى دخى اول يارتدى « اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ». تفسير ثعلبيده ايدر ابن مسيب حكايت ايلدى ايدر بر كشى قتومزده اترووردى آغجلردن يپراق دكلوردى اوكندن كچمش كه عجب تنكرى اشبو يپراقلر دكلدكن كرورمى؛ ندا كلدى سر نه كه اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ بلمزم اول كه ان يرتدى لطيف و خبيردر تفسير ابوالليث ايدر لطيف در كرور قركوكجده قرا قرنجا قرا مرمرده يردوكن اياغى انن اشدر كوكلدن كچن بلور مرادن ورور[14].

مصلح‌الدين مصطفى بن محمد

سورة العصر تفسيرى

حق سبحانه وتعالى بو سوره ٔ مباركده جنس انسانك جميع سعينده و عمرنى مطالبنه صرفنده نفسنى مهلك و عمرنى مضيع اولمغله رأس المال منزله‌سنده اولان نفسنده و عمرنده خسران ايچنده اولوب الامؤمن حامل خسران اولميوب تجارتندن ربح ايتديكينك اوزرينه صلوة عصره قسم ايدوب بيورركه (والعصر) صلوة عصر حقيچون يعنى اكندى نمازى حقيچون صلوة خمسه بيننده بونى تخصيص بالقسم ايتديكى بو صلوة عربك تجارت و اشتغاللرى وقتنده واقع اولوب اداسنده مشقت كثيره واقع اولديغنه بناءً افضل الاعمال اشقها فحواسى اوزره افضل اعمالدن اولديغى ايچوندر

14 *Muṣliḥū'd-Dīn Muṣṭafa b. Muḥammed, Mülk Sûresi Tefsīri,* Ankara, Kurtuluş-Eski Eserler Kütübhânesi, *Yz.*, nu. 329, 32 a v. d.

(ان الانسان لفی خسر) تحقیق جنس انسان تجارتلرنده و سعیلرنده وعمرلرینی مطلوبلرینه صرفلرنده خسران و نقصان ایچندهدرلر (الاالذین امنوا و عملوا الصالحات) الا شول کیمسهلر خسران و نقصان ایچنده دکللر که ایمانه کلدیلر وعمل صالح ایله عمل اشلدیلر زیرا بونلر دنیا ایله اخرتی صاتون الدیلر و حیات ابدیه و سعادت سرمدیه فائز و واصل اولدیلر بوندنصکره انسانك کندی نفسنك و غیرینك مکملنه متعلق اولان شیء ذکردنصوکره غایت شرفی اولدیغنه بناء غیرینك تکمیلنه متعلق اولان شیء تخصیص بعدالتعمیم طریقیله بیان ایدوب بیورر که (و تواصوا بالحق) دخی شول کیمسهلر خسران و نقصان ایچنده دکللردر که حقله تواصی ایتدیلر یعنی اعتقاددن یا عملدن انکار صحیح اولمیان امر ثابت ایله بعضیسی بعضیسنه وصیت ایتدیلر (وتوا صوا بالصبر) دخی شول کیمسهلر خسران و نقصان ایچنده دکللردر که خلقت بشریه حکمیله نفسنك مشتاق اولدیغی معاصیدن صبر ایله یاخود اداسی نفس اوزرینه مشقتلی اولان طاعات اوزرینه صبرله بعضیسی بعضیسنه وصیت ایتدیلر بو آیت کریمهده وعید شدید واردر شول جهتمدن که انسان مجرد کندی نفسنی تکمیل ایتمکله نجات بولماز بلکه نصیحتله و امر بالمعروف و نهی عنالمنکر ایتمکله الله اعلم بمراده و اسرار کتابه غیرك شاننه اهتمامدن دخی لازم اولدیغنه دلالت ایدر[15].

کوزی بویوك زاده ابراهیم افندی

« تضرعات سنان پاشا » دن

خطابیات

علیم سك علمکه غایت یوق. قدیرسك قدرتکه نهایت یوق. قدیمسك عقول متقدمین و متأخرین دائرهٔ قدمکه قدم باصهماز. حکیمسك حکمای اولین و آخرین حکمتك معرفتندن دم اورهماز. بر معشوقسك که عشقك هواسنده فلکلر چرخه گیروب اوینار، بر محبوبسك که شوقك دردندن بتون گون آسیای چرخ ایکلر. بر حاکمسك که قضاك محکمهسنده عقل کل کاتب امین، بر حافظسك که حفظك خزانهسنده بر نقطه کتاب مبین. قادرسك که قدرتکی تحریرده قلم اعلی عاقر، عالمسك که معلوماتك احاطهسنده لوح معلی قاصر. رحیمسك دارین، نسیمك رحمتندن بر نفخه؛ کریمسك، عالمین کرمك دکزندن بر قطره . . . .

مناجات

جهان پادشاها خدالق سنك — ازل تا ابد پادشالق سنك
سن اولدك خداوند بالا و پست — وجودکله اولدی نه وار ایسههست

15 Gözübüyük-zâde ʿAbdullāh Efendi, *Terceme-i Sûre-i Ḍuḥā*, İst., 1287.

ویرر وحدتکدن خبر کائنات   رواندر نسیمکله آب حیات
نه سکا عدیل و نه سکا علل   مغیث الوری خالق لم یزل
خدایا سکادر بو شاهلق سزا   که یانکده جمله شهنشه گدا
قپوکده بیتر حاجت مور و مار   دمکله یانار شعلهٔ نور و نار
عنادل رخکله ترنم سرا   گلی لطفك ایلر تبسم نما
دگلسك جهانده جهانه طلق   دگلسك مکانده مکانه طلق

. . . هر کیم که جهان کاسه‌سندن شربت حیات ایچدی ، عاقبت خمارممات گورسه گرك و هر کیم که بوستان زماندن گل راحت قوقلادی ، البته خار زخمنی چکسه گرك ؛ هر که نازك دللر شمشیر مرك الندن پرخوندر ، هر طاق دولت کلنك عقوبتندن سرنگوندر[16] . . . .

سنان پاشا

توحید

کلمهٔ لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللّٰهْ لقصیدهٔ توحید در خاصیّتِ لاَ اِلَهَ إِلاَّ اللّٰهْ

ندر ایکی جهانده عزت و جاه   اثر لا اله الا الله
که دوشسه اولور سعید ابد   نظر لا اله الا الله

اتدی دنیی دنینی نورانی   قر لا اله الا الله
طلودر عرش و فرش و کون و مکان   خبر لا اله الا الله

عالم و آدمك ظهوری ندر   مظهر لا اله الا الله
کیمیادر که قلبی خالص ایدر   جوهر لااله الاالله

اچجق طی اولر سجل وجود   محضر لا اله الا الله
«لمن الملك» خطبسینه اورلر   منبر لا اله الا الله

16 *Tażarrūʿât-i Sinân Paşa*, İst., Maṭbaʿa-i Ebüżżiyâ, 1309 (1893-94), s. 13, 19 v.d., 38.

کستر روحه قرب «او ادنی» رهبر لا اله الا الله
شام شرك و ظلام کفر سورر سحر لا اله الاالله

قیمتنده کورر دو عالمی خاك کهر لا اله الا الله
خوش پناه اولدی تیر حادثدن سپر لا اله الا الله

بحر حیرتده‌در سفینه٬ روح لنکر لا اله الا الله
دو جهان بنده جاندن اولنه در چاکر لا اله الا الله

کردن چرخ و پشت عرش بکرد چنبر لا اله الا الله
عالم اغزینه وزد لذت جان شکر لا اله الاالله

هرکه بغلندی اولدی تاج جهان کمر لا اله الا الله
برودی عرش و فرشی بیضه مثال شهپر لا اله الا الله

ایله شیخی که خوش تجارتدر سفر لا اله الا الله
نفس ایله گر غزا قلرسك چلك خنجر لا اله الا الله

که کوکل فتحنه وره نصرت ظفر لا اله الا الله
جند حقدرکه صیر هوا چریسن لشکر لا اله الاالله[17]

شیخی

مناجات

یارب کمال بارکه کبریا حق
یعنی فروغ نور رخ مصطفی حق

قیل غرقه بحر عشقه وجودم سفینه‌سن
فرمان حضره موسی ایدن اقتدا حق

صبح وصاله ایله بدل شام هجرمی
صبحن دمنده‌کی نفس دلکشا حق

17 Şeyhî, *Tevhîd*, *Hüsrev-ü Şirîn*, husûsî kütübhânemizdeki *yazma* nüsha, s. 18 v.d.

درد وبلامی راه محبتده قلمه کم
راه محبتکده‌کی درد و بلا حق

اهل ضلالتم بکا کوستر هدایتك
اهدای راه راست قلن مقتدا حق

اندوه دردە کوکلمی صاحب تحمل ایت
دردە تحمل ایلین اهل رضا حق

اخلاصم ایت دعایه فضولی کبی درست
درکاهده اجابته لایق دعا حق[18]

فضولی

آیت و حدیث ترجمه‌لری

I.

اهل ایمانه توکلدر اهم
کر اولورسه‌ك طالب خیر و بهی
اکه استرلرسه قرآندن دلیل
قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ آمَنَّا بِهِ[19]

اوقجی زاده محمد شاهی

II.

سعی ایدوب قطع مراتب قیلمغه
ایله صدق بال ایاه حقه دعا
غیریدن سکا ایریشمز منفعت
لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلاَّ مَا سَعَى[20]

اوقجی زاده محمد شاهی

18 Fużûlî, *Münâcât*, *Leylâ ile Mecnûn*, Tebrīz basımı, 1274 (1858).

19 *Ḥadīs̱ Tercemeleri–1.*, Oḳcu-zâde Meḥmed Şâhî, *En-Naẓmü'l-Mübīn fi'l-Āyāti'l-Erbaʿīn ve Aḥseni'l-Ḥadīs̱ fi'l-Aḥādīs̱i'l-Erbaʿīn*, İst., Dârū't-Ṭabâʿâtü'l-ʿÂmire, Ṭabʿ-ı evvel, 1311 (1895-96), s. 40.

20 *Ḥadīs̱ Tercemeleri–II.*, ayn. müellif, *ayn. esr.*, s. 40.

III.

الحديث الحادى

طالب علم اولان سعادتمند لائق اولور نوازش رحمه
بو حديثى بيوردى پيغمبر طَالِبُ الْعِلْمِ طَالِبُ الرَّحْمَةِ

تمام الحديث

طَالِبُ الْعِلْمِ طَالِبُ الرَّحْمَةِ طَالِبُ الْعِلْمِ رُكْنُ الاِسْلام وَيُعْطَى اَجْرُهُ مَعَ النَّبِيِّينِ

ديلمى (مسند فردوس)ده حضرت انسدن رضى‌الله تعالى عنه بو عبارت ايله روايت ايتديكى (جامع الصغير)ده اشارت اولنمشدر[21].

اوقجى زاده محمد شاهى

« سير ويسى مكى و مدنى » دن

بو مقالهٔ صفا بخش صلوة خمس ايچون اذانه ابتدا بياننده‌در

وقايع غلغله انداز سال هجرتك برى دخى نوبت زن پنجكانهٔ دولت اسلامدركه اذاندن عبارتدر وضع اولنوب منصب بلند پايهٔ مؤذنى جناب رفيع القدر بلال حبشى يه رضى‌الله تعالى عنه نامزد توقيع اجلال قيلندى رسم بديع الطرز اذان كه فى الحقيقه ريختهٔ قالب حكمت الهيه بر سنت سنيه‌در صورت ابداعى بو وجه اوزره نمايان اولمشدركه چون شجرهٔ زكى المنبت توحيد خطيرهٔ نضيره دارالهجره ساحه‌سنه ريشتهٔ استحكام صالوب شقهٔ شفق كون رايت اسلامه سايه نشين اولان حمات حومهٔ ناموس دين كه سربازان نيك انديشهٔ مجاهديندر منتظم الامر اولديلر يعنى شيرازهٔ لطف تأليف ايله خواجهٔ كائنات عليه افضل الصلوة اوراق قلوب سركشان مهاجرين و انصارى يكلخت بر مجموعهٔ ملتئم الاطراف قيلديلر شمشير فاروقى التأثير مجاهدين ايله كنج شايكان ايمان ساحهٔ ظهوره چيقوب غارتزدهٔ دغدغهٔ غربت اولان اهل اسلام حوزه نشين منصهٔ اطمينان اولدى هركس بى باك اداء مفروضهٔ اوقات و انتظام سمط جماعات ايچون ملازمت مسجد امام الانبياء ايتمكه باشلاديلر لكن تعريف اوقات صلوات ضمننده جهت جامعهٔ اصحاب اولاجق بر علامت واضحة البرهان ابداعنه محتاج اولديلر نحرير كبير امام ابن كثير سير بديع التحريرنده بويله

21 *Hadîs Tercemeleri–III.*, ayn. müellif, *Aḥsenü'l-Ḥadîs*, İst., 1314 (1898–99), s. 64.

کوهرکش رشتهٔ تحریر اولمشدرکه آیین بندان شهرستان اسلام اولان دقیقه شناسان صحابهٔ کرام بو بابده قرعه انداز تختهٔ مشاوره اولوب کیمی ضرب‌ناقوسی ترجیح ایدوب وکیمیسی وضع مزمار اولنمسنی تحسین ایتدیلر اکرچه ناقوس و مزمارك اول ایکی طائفهٔ بدبود یعنی نصاری و یهوده جهت نسبتلری خاطر انور سید عالم صلی‌الله تعالی علیه و سلمده غبار انکیز کراهت اولمش ایدی اما بحسب الضروره وضع ناقوس منحوسه اشارت همایون صادر اولوب مهماتی پرداختنه اهتمام صددنده ایدیلر برکون علی‌الصباح نای تیز اهنك خروس بامداد بو مهد فیروزه رنك کائنات غنوده‌لرین خواب غفلتدن بیدار ایتمش ایدی اصحاب کزیندن عبدالله بن زید بن ثعلبة بن عبد ربه درکاه رأفت پناه سلطان الانبیایه فرسوده جبین خاك نیاز اولدی تفرج کاه عالم رؤیاده کوردیکی واقعهٔ بدیعه‌یی نمایان مجلای عرض ایدوب یارسول الله بوکیجه شبستان معتبر تتق خوابده بر مرد خجسته سیمای سبزپوش ألنده بر ناقوس کوردم خریدارانه طالب اولدم سبب طلبم سؤال ایتدی ادات اذان جماعت صلوات ایتمك ایسترز دیدیکمده یا عبدالله ضرب ناقوس شعار نصارای منحوسدر سکا بوندن بهتر و بالاتر بر وضع فلاح بخشه رهنما اولاین دیوکلدستهٔ سر بلند خیال مثالدن شهباز عالی پرواز آوازی هواکیر اوج نیاز ایلدی (الله اکبر الله اکبر اشهد ان لا اله الا الله * مرتین * اشهد ان محمدا رسول‌الله * مرتین * الی اخره) دیوب بر لحظهٔ خفیفه‌دنصوکره طبق ما سبق اعادهٔ مقالله پیرایه بخش قامت اقامت اولوب ختامنده مکررا قد قامت الصلوة دیدی دیوب صورت واقعه‌یی جلوه کر شعورکاه رسالت پناهی ایتدکده خواجهٔ عالم و سرور عالی علم صلی‌الله علیه و سلم حقهٔ لعل پیرایهٔ کوهر طرازی لؤلؤ پرداز سامعه اصحاب ایدوب (انها لرؤیا حق ان شاء الله تعالی) بیوردیلر آندن عبد االهه فرمان ایتدیلرکه نقش خریطهٔ حافظه‌سی اولان صورت دلکش تعبیر اذانی بنا کوش بلاله رضی‌الله تعالی عنهما القا ایلیه بلال که یاننده مرغان نواسنج ارم لال ایدی عبداللهه طوطیٔ سخن آرا کبی تقلید ایله بر اذان ویردی شویله که مردهٔ صد سالەیه جان ویردی ناطقهٔ بلالدن هیئت مرسومهٔ اذان سامعهٔ عمر بن الخطابه رضی‌الله عنه یتشدکده عمر یرندن صیچرایوب جر ردای نور پیما ایدرك عزیمت مجلس رسالت پناهی ایلیوب یا رسول‌الله اول جلال احدیت حقیچونکه سنی بزه پیغمبر صادق الوعد الامین کوندرمشدر بو واقعهٔ بدیعة الرسمی سراپردهٔ خیالده بن دخی تماشا ایلمش ایدم لکن « سبقنی عبدالله » دیدی رضی‌الله عنهما[22].

ویسی

« قصص انبیا » دن

حج وداع

هجرتك اشبو اوننجی سنه‌سی خاتم الانبیا علیه اَكْمَلُ التَّحَايَا حضرتارینك حج شریف نیتیله مکهٔ مکرمه‌یه کیده‌جکی ناسه اعلان اولندی.

22 *Siyer-i Veysî-i Mekkî ve Medenî*, İst.,Vezirḫanı Maṭbaʿası, 1286 (1870-71), s. 163 v.d.

ناس دخی فخر عالم ایله برلکده حج ایتمك اوزره اطراف و اکنافدن فوج فوج مدینهٔ منورەیه کلیب طوپلانمغه باشلادیلر.

ذی‌الحجه‌یه بش کون قاله رسول اکرم اوکله نمازینی قیلدقدن صکره اهل بیتی و اصحاب کرامی ایله مدینه‌دن چیقوب (ذوالحُلَیْفَه) یه واردی کیجه اوراده قالدی. فرداسی احرامه کیردی و اوکله نمازینی قیلدی. بعده اورادن قالقوب قرق بیك حجاج ایله مکهٔ مکرمه‌یه عزیمت بیوردی. ذی‌الحجه‌نك دوردنجی پازارکونی علی‌الصباح اویله بر عظیم قافلهٔ حج ایله مکه‌یه واردی و (بنی شَیْبَه) قپوسندن حرم شریفه کیردی.

بیت شریفی کوردکده، « یارب! سن بو بیتك شرف و شان و مهابتنی زیاده قیل! » دیدی. همان بیت‌اللهی طواف ایتدکدن صکره صفا اوزره چیقدی. جناب خدایه حمد و ثنا و نیاز و دعا ایتدکدن صکره مروه‌یه ایندی و سعی ایتدی.

او اثناده حضرت علی کَرَّمَ اللهُ وَجْهَه ، یمندن عودت ایدرك بر قافله ایله مکهٔ مشرفه‌یه کلدی و رسول اکرم ایله کوروشدی.

دیکر طرفلردن دخی قافله قافله پك چوق حجاج مسلمین کلدی و موسم حج شریفه ایریشدی.

حج موسمی شهر (آذار) یعنی مارت ایچنده کون ایله کیجه‌نك متساوی اولدیغی زمان ایدی و جمعه کونی عرفه اولوب خَاتَمُ الْمُرْسَلِینْ یوز بوقدر بیك حجاج مسلمین ایله حج اکبر ایلدی.

اوکون رسول اکرم غایت مؤثر بر خطبه اوقودی و بو خطبه‌سنده زمان جاهلیتدن قالمه قان دعوالرینی یساغ ایتدی و ایشلەمش فائض دعوالرینی قالدیردی.

بعده ، «أی ناس ! سزك قاریلریکز اوزرنده حقلریکز واردر اما ، آنلرك دخی سزك اوزریکزده حقلری واردر. آنلر سزك حقوقکزه رعایت ایتملیدر؛ سزده آنلره حسن معامله ایتملیسکز. مؤمنلر ، هپ بربرینك قرنداشیدر ، بر کیمسه‌یه قرنداشنك مالی حلال اولماز ، مکرکه حسن رضاسیله ویرمش اوله . بن، سزه لازم اولان احکام شرعیه‌یی تبلیغ ایتدم و سزه ایکی شیءٔ براقدم که آنلره تمسك ایتدکجه هیچ بر وقت ضلالتده قالمازسیکز ؛ آنلرك بری اللهك کتابی و دیکری پیغمبرینك سنتیذر» دیو دها نیجه احکام دینیه‌یی بیان ایتدکدن صکره ، « أی ناس! تبلیغ ایتدم می ؟» دیو صوردی و اصحاب کرام، «اوت!» دیمکله اوچ کره ، «شاهد اول یارب!» دیو بیوردی.

غلبه‌لك پك زیاده اولوب هرکس رسول اکرمك سسنی إیشیده‌مدیکندن (رَبِیعَةَ ابْنُ اُمَیَّةِ ابْنِ خَلَفْ) رَضِیَ اللهُ تعَالی عَنْهُ ، فخر عالم حضرتلرینك خطبه‌سنی حضاره تبلیغ ایدردی.

ایکندی وقتی کلمش و حال بوکه اوکله نمازی قیلینمامش ایدی. بلال رَضِیَ اللهُ تعالی عَنْه خضرتلری ، اذان اوقودی و اقامت کتوردی. ابتدا اوکله نمازی قیلندی ، بعده حضرت بلال یینه اقامت کتوردی. ایکندی نمازی قیلندی.

اقشام اوستی حضرت پیغمبر هنوز موقفده ایکن، «اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيناً» آیت کریمه‌سی نازل اولدی.

معنای لطیفی: «بوکون سزك دینکزی اکمال ایتدم و سزك اوزریکزه نعمتمی اتمام ایلدم و سزك ایچون دین اولمق اوزره اسلامی بکندم و اختیار ایتدم!» دیمکدر.

حال بوکه حضرت پیغمبرك تبلیغنه مأمور اولدیغی احکام دینیه تمام اولنجه آنك دخی بو عالم فانیده ایشی بیتمش اولور.

هر نه وقت که بر ایش تمام اولدی دینلور ایسه، بر نقصانه منتظر اولمق لازم گلور.

بناءً علیه بو آیت کریمه، خاتم الانبیا حضرتلرینك آرتق بو عالم فانیدن رحلت و رب العالمینه مواصلت ایده‌جکنه اشارت ایدی.

ابتدا ابو بکر رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُ حضرتلری بو آیت کریمه‌یی ایشیتدیکی کبی او اشارتی اکلادی و رسول اکرمك وفات ایده‌جکی خبر ویریلیور دیو آغلادی[23].

احمد جودت پاشا

مولد مصطفی علیه السلام

الله ادن ذکر ایده‌لم اولا   واجب اولدر جمله اشده هر قولا
الله ادن هر کم اول اول اکا   هر اشی اسان ایده الله اکا
الله ادی اولسه هر اشك اوکی   هرگز ابتر اولمیا انك صوکی

قَالَ النَّبِيُّ كُلُّ اَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ بِسْمِ اللّٰهِ فَهُوَ اَبْتَرُ

هر نفسده الله ادن دی مدام   الله ادیله اولر هر اش تمام
عشقله کل امدی الله ایده‌لم   دردله کوز یاشله اه ایده‌لم
اوله که رحمت قله اول پادشاه   اول کریم و اول رحیم و اول اله
عالم و علام و غفار الذنوب   صانع و تواب و ستار العیوب
دایم و دیان و محصی و شکور   واهب الاحسان غنی فتاح نور
صادق القول و عظیم ذوالجلال   قاسم الرزق و مقیم و لایزال

23 Aḥmed Cevdet Paşa, *Ḳıṣaṣ-i Enbiyâ ve Tevârîḫ-i Ḫulafā*, Cüz'-i S̱alis̱ ve Râbiʿ, İst., Kanâʿat Kütübhânesi, 1331 (1915–16), s. 338 v.d.

قادر و قهار و قیوم و قدیر
فاطر و خلاق و رزاق و خبیر

. . . .

بردر اول برلکنه شك یوقدرر
کرچه یکلش سویلینلر چوقدرر
جمله عالم یوغکن اول واردی
یاردلشدن غنی جباردی
واری یوق یوغی وار ایدن اولدرر
دنیاده هر اولنی اول اولدرر
واریکن اول یوغدی انس و ملك
عرش و فرش و ای کنش هم نه فلك
صنعله بونلاری اول وار ایلدی
برلکیله جمله اقرار ایلدی
قدرتن اظهار ایدوب هم اول جلیل
برلکینه بونلری قلدی دلیل
باری‌نه حاجت قلاوز سوزی چوق
بردرر اول ابدن ارتوق تکری یوق
حشره‌دك کر دینلورسه بوکلام
نیجه حشر اوله بو اولمایا تمام
کر دلرسز بولسز اوددن نجات
عشقله دردیله ایدك اصلات

فصل

. . . .

بیلکز ای عاشقان مصطفا
حقه اردی انده جان مصطفا
اول هما قوشی چو پرواز ایلدی
جمله خلق فریاده اغاز ایلدی
صبر یاقاسینی یرتب اچدلر
باشلرینه خاك حسرت صاچدلر
طولدی عالم هب غریویله خروش
اول غریویله جهانه دوشدی جوش
هر ملك هر وحش و طیرو جن و ناس
مصطفایچون قموسی طتدی یاس
آه و فریادی کوکا اغدردلر
بو اودیله جانلرن کویدردلر
نعره و فریاد و زاری های و های
طولدی یرلر کوکلر اه و وای و وای
چونکه بو زاریلری چرخ دکلدی
بیلی بوکلدی و فی‌الحال اکلدی
آی و کون طندی و دوندی رنکی هم
خلق عالم ایچنه دوشدی بو غم
آه ایدوب ایدردی بوبکر رضا
قانیا اول مصطفا و مجتبا
زارییله چاغرب دردی عمر
نیدوز سنسز بز ای خیرالبشر
دردله عثمان عمان حیا
دیدی قانی شاه جمله انبیا
هم علی ایدردیکم یا مصطفا
کتدی عالمدن جمالکسز صفا
حسرتیله در حسینیله حسن
نیده‌وز بز ای دده کتدك چو سن
کتدوکز سز بزی کم اخشایسر
قرة العین بزه کم دییسر
ای دده سنسز بز اوش قلدق یتیم
فرقتك اودی بزی یقدی عظیم
فاطمیله عایشه قیلب فغان
درلریدی الامان و الامان
عمیسی کم مصطفانك واردی
اشبو شعری اول دزب اغلاردی[24].

. . . .

سلیمان چلبی

24 Süleymân Çelebî, *Mevlid*, yazma nüsha, Fâtih Kütübhânesi, nu. 5430/1, Tıbkı Basım, varak: 1b, 2b (Aḥmed Ateş, *Süleymân Çelebî, Vesîletü'n—Necât-Mevlid*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954).

قصیده در نعت حضرت نبوی

صاچمه ای گوز اشکدن کوکلمده‌کی اودلره صو
کیم بو دکلو دوتشان اودلره قیلمز چاره صو

آبکوندر گنبد دوار رنکی بیلمزم
یا محیط اولمش گوزمدن گنبد دواره صو

ذوق تیغکدن عجب یوخ اولسه کوکلم چاك چاك
کیم مرور ایله براغور رخنه‌لر دیواره صو

وهم ایلن سویلر دل مجروح پیکانك سوزن
احتیاط ایله ایچر هر کیمده اولسه یاره صو

صویه ویرسون باغبان کلزاری زحمت چکمسون
بر گل آچیلماز یوزك تك ویرسه بیك کلزاره صو

اوخشاده بیلمز غباریکی محرر خطکه
خامه‌تك باققدن اینسه گوزلرینه قاره صو

عارضك یادیله نمناك اولسه مژکانم نوله
ضایع اولمازکل تمناسیله ویرمك خاره صو

غم کونی ایتمه دل بیماردن تیغك دریغ
خیردر ویرمك قراکو گیجه‌ده بیماره صو

ایسته پیکانن گوکل هجرنده شوقم ساکن ایت
صوسزم برگز بو صحراده منمچون آره صو

من لبك مشتاقیم زهاد کوثر طالبی
نته کیم مسته می ایچمك خوش کلور هشیاره صو

روضهٔ کوینه هردم دورمایوب ایلر گذر
عاشق اولمش غالبا اول سرو خوش رفتاره صو

صویولن اول کویدن طوپراق اولوب دوتسهم کرك
چون رقیبلر دخی اول کویه قویمن واره صو

دست بوسی آرزوسیله اولورسهم دوستلر
کوزه ایلەك طوپرغم صونك آنكله یاره صو

سرو سرکشلك قیلور قمری نیازندن مکر
دامنن دوته آیاغینه دوشه یالواره صو

ایچمك ایستر بلبلك قانن مکر بر رنکك ایله
گل بوداغنك مزاجنه کیره قورتاره صو

طینت پاکنی روشن قیلمش اهل عالمه
اقتدا قیلمش طریق احمد مختاره صو

سید نوع بشر دریای در اصطفا
کیم سپوبدر معجزاتی آتش اشراره صو

قیلمغیچون تازه کلزار نبوت رونقن
معجزندن ایلمش اظهار سنك خاره صو

معجزی بر بحربی پایان ایمش عالمده کیم
یتمش آندن بیك بیك آتش‌خانه* کفاره صو

حیرت ایلن بارمغن دیشلر کیم ایتسه استماع
بارمغندن ویردیکی شدت کونی انصاره صو

دوستی کر زهر مار ایچسه اولور آب حیات
خصمی صو ایچسه دونر البته زهر ماره صو

ایلمش هر قطره‌دن میك بحر رحمت موج خیز
آل صونوب اورغج وضو ایچون گل رخساره صو

خاك پاینه یتم دیر عمرلردر متصل
باشنی داشدن داشه اوروب کزر آواره صو

ذره ذره خاك دركاهينه استر صاله نور

دونمز اول دركاهدن گر اولسه پاره پاره صو

ذكر نعتن وردینی درمان بيلور اهل خطا

ايله كيم دفع خمار ايچون ايچرمی خواره صو

يا حبيب الله يا خير البشر مشتاقكم

ايله كيم لب تشنه‌لر يانوب ديلر همواره صو

سنسك اول بحر كرامت كيم شب معراجده

شبنم فيضك يتورمش ثابت و سياره صو

چشمهٔ خورشيددن هردم زلال فيض اينر

حاجت اولسه مرقدن تجديد ايدن معماره صو

بيم دوزخ نار غم صالمش دل سوزانمه

وار اميدم ابر احسانك سپه اول ناره صو

يمن نعتكدن گهر اولمش فضولی سوزلری

ابر نيساندن دونن تك لؤلؤ شهواره صو

خواب غفلتدن اولان بيدار اولانده روز حشر

اشك حسرتدن توكنده ديدهٔ بيداره صو

اومديغم اولدركه روز حشر محروم اولميم

چشمهٔ وصلك ويره بن تشنهٔ ديداره صو[25]

فضولی

25 *Külliyât-i Fużûlî*, İst., Yeni Şark Kütübhânesi, 1343 (1927), s. 15 v.d.—*Fużûlî-Türkçe Dîvân*, Metni Baskıya Hazırlayanlar: Prof. Ken'ân Akyüz, Süheyl Beken, Dr. Sedid Yüksel, Dr. Müjgān Cumbur, Ankara-Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958, s. 23 v.d.

غزل

خياليله تسليدر كوكل ميل وصال ايتمز
كوكلدن طشره بر يار اولديغن عاشق خيال ايتمز

حقيق عشق چون مستوجب نقصان دكل مطلق
اوزن اهل حقيقت واله حسن و جمال ايتمز

كمال عشقه طالب محترزدر حسن و صورتدن
كه قيد حسن وصورت عاشق صاحب كمال ايتمز

دليل جهلدر عشق اهلنه صورت پرست اولمق
كه عاقل افتراق ممكن ايله اتصال ايتمز

كوكلده دوست تمكين بولسه اولماز كوزده جولانى
محبت ثابت اولسه اوز يرندن انتقال ايتمز

سواد ماسوادن لوح دل خالى كرك دائم
موحد صفحه‌ٔ ادراكه نقش خط و خال ايتمز

ارادت ضايع ايتمز اهل معنى صورته هرگز
حقيقت جوهرن وجد مجازه پايمال ايتمز

مقيد اولماز اهل صورتك رنكنه حال اهلى
فضولى كيم مقيددر مكر ادراك حال ايتمز[26]

فضولى

« تاج التواريخ » دن

ذكر اوصاف شهر استانبول

صاحب لطف طبع حسن ارا — ناظم داستان شاه وكدا
كشور شعرى ايلين احيا — شعرانك سرآمدى يحيا

26 *Külliyât-i Fużûlî*, İst., Yeni Şark Kütübhânesi, 1343 (1927), s. 334.

اول شهر زیبا و مدینهٔ دیرینهٔ دلارا وصفنده بو ابیات خوشنما ایله مدح سرا اولمشدر :

آدی قسطنتنیه‌در انك   تختکاهی‌در آل عثمانك
ایکی بحر ایلمش او شهری پناه   بری بحر سفید و بری سیاه
کیردی بحر ایچنه او شهر اما   دیزینه چیقمدی انك دریا
یار کبی او شهرمه پیکر   قوشانور سوردن کشلو کمر
بو عجبدر که آسمان گردار   بر کنارنده یدی قله‌سی وار
اکا دیزدار ایسه گنش یریدر   انجم اول قلعه ده حصار اریدر
چکیلوب آسمانه نیته که مد   یوجلبدر بروجی فوق الحد
سقف افلاکی کبی دنیانك   ایچی قات قات بنادرر انك
قورشون اورتولو قبه‌لر یر یر   یلکن آچمش کمیلره بکزر
حق بو کیم یوزی صوییدر دهرك   یوق نظیری جهانده اول شهرك
همه هرچه باید بدو در فراخ   پر از باغ و ایوان و میدان و کاخ

. . . .

اول مدینهٔ دیرینه ده یوزدن زیاده کنیسه و دیر مساعیٔ جمیلهٔ ارباب خیر ایله مساجد جدیده ومعابد سدیده اولوب نیچه‌سی دخی مدرسه و خانقاه و اصحاب سلوکه جایکاه اولمشدر اول دارالامانی تختکاه سلاطین عثمانی اوللیدن برو نیروی اقتدارلری ایله و دست یاریٔ معمار همت بلند مقدارلری ایله معمور اولوب محکم و رفیع و استوار و وسیع نیچه نیچه مصنع و زیبا مساجد وعمارات سلطانیه ایله مزین اولمشدرکه هیچ برینك پیشکاه طاق مبانیسنه دست اقتدار سلاطین آفاق ایرشمش دکلدر نته کیم محلی کلدکده ایراد اولنور و بانیلری اولان سلاطین جنت معاد قصّه‌لری خلالنده آثار خیرلری تعداد اولنور وزرا و امرا و علما و سائر اصحاب خیرات اول خطهٔ دلاویزده تأسیس ایتدکلری نفیس مسجدلر و یکیدن بنیاد ایتدکلری مدارس وعمایری ارباب بصائر حین مشاهده‌لرنده حائر اولوب خیطهٔ بیاندن گذراندر اوقات خمسه‌ده اول صوامع اسلامیه مأذنه‌لرندن پیدا اولان کلبانك محمدی بر وجهله بلند و دلپسند اولورکه طاس سرنگون قبهٔ نیلگون صدای غمزداسی ایله مملو اولوب شرف بخش گوش سروش اولور و هر منار گویا که بر چنار سایه‌داردر اوستنده بلبلان گلستان تقدیس و تفرید شام و سحر تغرید ایدر ابنای زمان اول مدینهٔ حصینه حصانتنده حیران اولمغین ام الدنیا ایله تلقیبه سزاواردر و غرایب آثاره اشتمال ایله اعجوبهٔ ادواردر محیر عقول اولان مشمولات مقبوله‌سنك بری طاق بلند رواق احداق حذاق مشاهدهٔ فتور و فطوردن تمجیز ایدن آیاصوفیه قبه‌سیدرکه مزید تناسب و استحکامی استعلامی ایچون تحدیق بصر و تعلیق نظر ایدن دقیقه شناسار کتابه‌سنده (فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ) آیتنی دیدهٔ درایت ایله مشاهده ایدرلر و اول عبرت دیرمینا و غیرت قبهٔ خضرانك کمال اتّساع و ارتفاعن کورن صاحب نظران دانا (اِنَّ الَّذِينَ سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا بَيْتاً دَعَائِمُهُ اَعَزُّ وَ اَطْوَلُ) مفهومنه ما صدق ایدوکین تصدیق و نوع مفرد ایدوکین تحقیق ایدرلر .

(لمؤلفه)

بر اولو قبه در مرفوع و اعظم   ایچنده محو اولور اون بش بیك آدم
انك مرمرلری هیچ وصف اولنمز   مثالی آنلرك شمدی بولنمز
منار آسا ستونلر سبز و ازرق   صماق و صاری واق و ابلق
کیسین طونجدن دوکمشدر استاد   عجب طور اوزره اورمش اکا بنیاد
دخی مواج زرین مرمری وار   مزین انلر ایله چار دیوار
ملون مرمر ایله سطحی مفروش   اواور سیر ایلین حیران و مدهوش
مطبقدر ایکی یردن یولی وار   سکردوب چیقسه اولور اسب رهوار
عجب پیکردر اول بنیان عالی   بسیط خاکده یوقدر مثالی
مگر شاهان عثمانی بناسی   که زیبادر بناسی و فناسی
خصوصا جامع سلطان محمد   که اولمشدر معلی و ممهد
سلیمان خان غازی جامعنی   که وصفی عاشق أیلر سامعینی
نه تشبیه ایتمك اولور بر بنایه   نه وصف ایلر صریح و نه کنایه
بلند اولمش فلك کردار اساسی   انی کورن اولور غیریبی ناسی
جنان باغنده اول سلطان مبرور   اوله اسلافی ایله شاد و مسرور
جهان دوردقجه دورسون جانشینی   یدی اقلیم اوله زیر نگینی

سلطان صادق النیه فاتح قسطنطنیه اول دیر دیر سالەدن چرك شرکی ازاله ایدوب عبادتکاه اهل انتباه و انجمن ذکرالله ایتدکدن صوکره اول حصن مصون دروننك اکثر اراضی و محلاتنی و دکاکین و عقاراتنی که عنوة فتح اولنمشیدی معبد مزبور مصالحنه وقف شرعی ایتدیلر و اول عبادتکاهده اعلای کلمة الله مراسمنی مرعی ایتدیلر[27].

خواجه سعدالدین

« تاریخ پچویی » دن

(حکایت) بعضی ثقەدن مسموعمز اولمشدر اول سفر ظفر اثرده ابوالسعود افندی مرحوم قاضی عسکر ایمشلر و کندینك ایکی خوش خوان و خوب الحان دانشمندلری وار ایمش بالذات ایکیسی دخی سعادتلو پادشاه عالمپناه غازیٔ ذیشانك معلوملری ایمش خطبهٔ شریفه قانغیسی اوقومق امر اولنور دیو استیذان ایدرلر سعادتلو پادشاه غازی مرحوم ایکیسنك دخی بری برندن فرقی یوقدر الا فتحه متعلق بر خطبهٔ شریفه انشا ایتسونلر بیوررلر فی الواقع برینك نظم ایتدیکی خطبه پسندیده دوشوب خطابتی اول ایدر اول حینده ملازمت ایله بر اووچ التون احسان ایدرلر عودتده بلغرادده ابو السعود افندی

27 Ḫvāce Saʿdeddīn Efendi, *Tâcü't-Terârîḫ*, c.1., İst., Ṭabʿḫâne-i ʿÂmire, 1279 (1863–64), s. 430, 433 v.d.

مرحوم بر قضاء تلخیص ایدرلر یوق منلا تیز در دیو بیوررلر استانه‌یه واردقدنصکره بر زمان مرور ایدر مرحوم ایسه تکرار عرض ایتمز برکون عرضه کیردکده یکی ملازمی اونوتدك بوندنصوکره ملازمتی پایانه ایریشدی بیوررلر حَقْ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَی اول غازی و عادل پادشاهی غریق لجهٔ بحر رحمت ایده طریق ملازمت وقضأیی دخی بویله بیلورلر و بویله‌جه کوزه درلر ایمش چون خطیب بلیغ النده بر عریان تیغ ایله منبره صعود ایدوب حمد خالق خدا و تصلیهٔ سرور انبیا ایتدکدنصکره اسم همایون پادشاه ظفر مقرونی یاد ایلدی جمله عساکر مسلمین و کافهٔ موحدین که حسابدن بیرون و حد وعددن افزون ایدی هرکسه بر کونه حالت و ذوق و بر مرتبه شوق عارض اولدی که کوز یاشلرین سیل روان کبی جاری و بو غزایه باعث اولان پادشاه اسلامه جناب باری تعالی یاری اولمق ایچون بر مرتبه دعا و ثنا ایثار و نثار ایلدیلر که قابل تعریف و تحریر دکلدر[28].

« میزان الحق » دن

مبشره

وصیت ثانیه

واعظ افندیلره لایق وصیتدر. بو مقامده وعظ و نصیحت آدابندن بر قاچنی تعداد ضمننده بو وصیتی درج ایدرز؛ تا که استماع ایدنلر بیلوب آدابه رعایت ایده‌لر و وعظ دیکلیه‌لر. ادب اول: وعظنده شهر خلقنك عرفنه وعادت و اصطلاحنه مخالف سوزلر اولمیه؛ زیرا بونلر قیل وقال واختلالدر. ادب ثانی بودرکه، اهل اسلام آراسنده اختلاف وار ایسه، رفق و حسن تعبیر و نصح دلپذیر ایله تألیف قلوبه و نفرت اغراضی دفعه متعلق وعظ اولنه. بر جانبی طوتوب، اوته طرفه عتاب آمیز سوزلر ایله شماتت اولنمیه که، عداوت ازدیادنه سببدر. ادب ثالث بودرکه، عموم اوزره اوامره امتثال و نواهیدن اجتنابه و فرائض و واجباتی ادایه ترغیب و وعد و وعید بابنده افراط و تفریط ایتمه‌یوب اقتضاسنه کوره حکیمانه اوله. خلق امن و یأسه دوشمیه‌لر، بین الخوف و الرجا کیده‌لر؛ خوف جانبی غالب اولورسه اولسون. ادب رابع بودرکه زمان و مکان ومقتضاسی نه ایسه أدا اولنه. فضائل ایام و شهور وعمل یوم و لیلده وارد اولان اخبار و آثار نقل وعوامه ترجمه و تعلیم اولنه. موضوع حدیثدن غیری احادیث ضعیفه نقلنده بأس یوقدر. حقنده اخبار و آثار وارد اولان نوافل و عباداته ترغیب اولنوب، عادته مبنی اولان نمازلر و عبادتلر ذکر اولنمیه؛ بلکه، اول بابده کاغذ قورلرسه دخی سکوت ایلیه. ادب خامس بودرکه، عوام فهمندن خارج اولان مباحث دقیقه‌دن ویاخود تصوف اصطلاحنه مبنی جبروت ولاهوت عالمندن دم اورلمیوب، اکثر مخاطبلك حال و شانی اولمیان سوزلر سویلنمیه؛ بلکه واضح و فهمی آسان اولان نصیحتلر و تمثیللر سویلنه. امام راغب اصفهانی «ذریعه» ده و «تفصیل نشأتین» ده، «وعظ عوام ایچوندر؛ خواص ایچون دکلدر» دیمشدر. كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ فحواسنجه سنته رعایتدن چقلمیه؛ زیرا اکثر مستمعینده فهمه لیاقت اولماغله، نفس ناطقه، مجهولی معلوم ایدنمك جانبنه میل ایتمه‌یوب اعراض ایدر. انك اعراضی روح حیوانینك داخله توجهنه سبب

28 *Târîḥ-i Peçuyî*, c.1., İst., Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1283 (1867–68), s. 228 v.d.

اولوب، نوم حادث اولور. اول اجلدندر که اکثر خلق وعظ و خطبه مجلسنده اویورلر؛ زیرا خطبه عربیدر؛ فهم ایتدوکی تقدیرده معنا ایله چندان آشنالغی یوقدر. ادب سادس بودر که، وعظه مناسب نوادر و حکایات و لطائف و ابیات گاهی ایراد اولنه؛ اما بشرط آن که طعامده نمك مثالی اوله. ادب سابع، بو رساله‌ده یازیلان مباحثه و سائر جزئیات امور نقلنه تکثیر مستمعین و اشتهار مصلحتی ایچون طمع و هوس اولنمیه، عموم اوزره حلال و حرام و صلوات وصیامه متعلق و عقائد اجمالی و اصول و ارکان اسلامی تعلیمه متعلق نافع سوزلر سویلنه؛ لطافت تقریر و حسن تعبیر صاحبی اولانی دیکلرلر. واعظده علم یوغیسه، باری آداب وعظدن چیقمغله خلقه ألم ویرمه‌یه!.

وصیت رابعه

بو فقیردن استفاده ایدن طالبلره: خصوصاً و سائر طلبه‌یه عموماً لایق اولان وصیتدر. بو مقامده فقیر دخی، فاضل محقق قاضی میر، جام گیتی نما آخرنده یازدیغی وصیت کبی توصیه ایدوب دیرم‌که، اولا، قوابلدن اولان ذوات تحصیل مقدمات ایتدکدنصوکره عقائد اسلامیه‌یه کوره، مسائل متنی ضبط ایلیه؛ بعده باقی فنلره قانون اوزره شغل ایلیوب هر کثرته وحدت جانبندن باشلیه و بر فنی اتقان اوزره تمام ایتمدن فن آخره انتقال أیلمیه وکندی‌کسبی و معاشی سمتی نه در کوروب، اکا موافق فنلری تحصیل و تکمیل ایلیه؛ اکر وقت و حال مساعد اولورسه سائرین کوره و تحصیل تمام اولمه‌دن بعضی مناصب و وظائف علمیه‌یه هوس ایلمیه؛ زیرا قضا و فتوا و وعظ و امامت و خطابت وکتابت قانون اوزره شغله مانعدر. آنلر وظیفه‌سنه اشتغال لازم کلور. بعدالتحصیل دخی نظریانك وحشیلری نسیاننه سببدر؛ زیرا اول خصوصلره اشتغال بر فنك جزئیاتیله اشتغالدر. اول دخی قانون و ترتیب اوزره دکل، مدعی و مستفتینك مرادی اوزره‌در. اول اجلدن فاضل روم بروسه‌لی خواجه زاده مرحوم، «سید شریف بالواسطه استادمدر؛ جمله تحصیلم آنلرك آثارندندر. طریق نظرده سید و سعدالدین تألیفلرندن غیری بر کتابه استفاده قصدیله بقمدم. بندخی سید رتبه‌سنه واصل اولوردم؛ اکر بر قاچ مانع اولماسیدی: اولا آنلر صحیح‌المزاج ایدی؛ بن علیلم و آنلر عمرینك اولندن آخرینه‌دك درس تحریری ایله قانون اوزره شغل ایلدیلر. بنم زمان شغلمه مناصب اجنبیه تداخل ایلدی؛ یعنی قضا وفتوایه مبتلا اولوب شغلدن قالدم» دیدکلری شقایق حاشیه‌سنده مسطوردر. امدی طالب صادق صحیحجه تحصیل مراد ایدرسه لایق بودر که اول قضالره اوغرامیه. امر معاشی بر غیری یردن تدارك ایلیه. عقاید اهل سنتی محکم ضبط ایلیوب کتاب و سنت و اجماع امت حصننه کیره. قرآن و حدیثی و فقها و اولیا کلامنی میزان اتخاذ ایلیه. بعده حکما کتابلرینی و متکلمین سوزلرینی و صوفیون کلامنی تتبع ایدوب «خذما صفا دع ماکدر» فحواسنجه هر برندن فکر و نظر صحیحله مفید اولانی قبول ایدوب مستفید اوله. هیچ برینی رد و انکار ایتمیوب تعصب دردینه دوشمیه. نیته که مقدمه‌ده تنبیه اولندی. بو مقامده دخی کلام بونکله انجامه ایروب رساله تمام اولدی.[29].

کاتب چلبی

29 Kâtib Çelebî, *Mīzānü'l-Ḥaḳ*, İst., İkinci Basım, 1286 (1870–71), s. 141, 144 v.d.

« ثمرات الفؤاد فی المبدأ والمعاد » دن

فصل ثانی — واحد الزمان و غوث اعظم و کیفیت طلب انسان کامل بیانندەدر

. . . . شمس خقیقت محمدیه مطلعنه مقابل دوشن مرآته پرتو عشق الهی تابان اولماق نیجه قابلدر. شیخ علوان شیرازی «ترجمهٔ کلشن راز» ده مقلد ایله محقق بیان بیوررلر :

ترجمهٔ کلشن راز

جهانده ایکی درلودر مرائی   که الدارلر بولار یوخسول و بائی
بریسی یورر اسکی کسوت ایله   که زاهدلر اولور بو صورت ایله
عوام الناسی بولار ییمك استر   بولارکله اشتمك دیمك استر
کیرلر پاره پاره کهنه جامه   دیلرلرکم سویلەلر عوامه
یکی طون کی دیسك کیمز اولورسه   بو دیدیکك سوزه اویمز اولورسه
که یعنی دنیا ترك ایتمش دیسونلر   جهانده نفسی اورکتمش دیسونلر
فتللنورسه طارامز صقالن   که دیسونلر اونتمش کندی حالن
دیسونلرکم حقه مشغول اولوبدر   عوام ایچنده بو مقبول اولوبدر
ایکنجیسی بو در اهل ریانك   ایشت ایمدی علامتلرین انك
یلر آردنجه دائم نیك نامك   دیلر مقبولی اوله خاص و عامك
دیلر کیم کیره سلطان صحبتنه   دخی هم واره خاتونلر قتینه
اکر کهنه کیرسه کندوزینه   اوشانور خوار اوله سلطان کوزینه
اکر یکی کیر ایسه عوامی   اوشانور منکر اوله دیو نامی
بهالو صوف آلور دکدیرر اینجه   مطوق کسدیرر دکدیرر اینجه
زیارت اولنوب عزت بولەلر   دعاسن آلەلر خدمت قیلەلر
کوررلر بونلری تعظیم ایدرلر   اوکینه اردینه دوشوب کیدرلر
کیر دین اهلی هر لبس حلالی   حق ایچون چوقه وهم صوف و شالی
ریا اولور عبادتده و سوزده   بدنده و کیەجکده و یوزده
عبادتده ریا شرك خفیدر   ریا غفلت دکیزینك کفی در
ایشتدك حالنی اهل ریانك   که بونلر مشرکیدر کبریانك
همان طالبلره بونی دیمکدر   غرض دین اهلی ایچون غم یمکدر
حق اهلنك ایشتکل وصف وحالن   که بونلر عرض ایدرلر حق کمالن
لباسی کاه تاج و که عبادر   کهی دستاری و کاهی قبادر
دکل مخصوص بونلر بر لباسه   قبایه، شاله ویاخود پلاسه
اولوبدر بونلرك نفسی مسلمان   قمو فعلی و قولی دین و ایمان
غرضدن، شبهەدن پاك و مطهر   ایچی و طیشی شرع ایله منور
حق انی قوللره ایلر وسیله   که رحمت ایده خلقه آنکله
نه کیم وارسه ولیلر اول زمانده   الی آلتندەدر انك جهانده

جهانده غفلت اولمز اکا طاری   کیم اونوتدرر اکا کردکاری
نظر قلماز جهانده ملك و ماله   نه طاکی واردر انك کشف حاله
باشنده وار انك ربانی تاجی   بو خلقه یوقدر انك احتیاجی
انك بر همتی واردر جهانده   که بر ذره دکل کونین انده
علوم اولین و اخرینه   اولوبدر سینه‌سی انك خزینه
اکر اقرار و انکاری بو خلقك   حقیقت بلکه هر حالی بو خلقك
جمیعی لعبته و لهوه بکزر   خطایه ظن و مکره سهوه بکزر
مقامی یوق انك عالمده معلوم   تك و تنها یورر مسکین و مظلوم
ادی خلق ایچره درویش و کدادر   ولی معنا یوزنده پادشادر
حق انی نوریله پنهان ایدوبدر   اکرچه صورتا انسان ایدوبدر
انی زیرکلکیله کیمسه بیلمز   هواسنه طپانلر اکا ایرمز
یوق انك ظاهرنده اشبو حالت   کیم اولولغنه ایلر دلالت
کسنه صورتندن نسنه طویمز   انکچون اکثر خلق اکا اویمز
عوام الناس کبیدر هر صفتده   یمکده، ایچمه‌ده، بکزده، بتده
ال ایرمز انك ایاغی توزینه   که سرمه اولا جان و دل کوزینه
مکر حق بیلدیره انی قولنه   قچن بو پرده‌لردن اول بیلینه
صقین نا اهل ایله هم صحبت اولمه   بولاروکله مردار اولوب اولمه
جهانده ترك عادت ایلیه‌رك   حقه خالص عبادت ایلیه‌رك
وار ایله ترك عادت قیل عبادت   جمع اولمز عبادات ایله عادت
دیلرسك کیم اوله‌سك بندهٔ خاص   کرك کیم اوله سنده صدق و اخلاص
که معنا بو اراده ختم اولنسون   کیمی فاش و کیمیسی کتم اولونسون[30]

صاری عبدالله افندی

« شرح پند عطار » دن

در صفت شرف خدمت کوید

تا توانی ای پسر خدمت گزین ۰   تا شود اسب مرادت زیر زین

تا توانی گزینه ظرفدر زیرا تا مادام معناسنه در خدمت مفعولدر ایکنجی تا تعلیل ایچوندر اسب شودك فاعلی و زیر اکا ظرفدر گزین کاف عجمی‌نك ضمیله امردر مصدری گزیدن‌در اورندلمك معناسنه مضارعی گزیند و گزیننده کلور اسب ات در فرس معناسنه زیر آشغه‌در مقابلی زبردر که یوقارودر زین کسرله ایرکه ات ارقاسنه اوررلر سرج معناسنه زین پوش حاشیه که ایر اورتوسیدر زین کوه ایر قاشیدر زین کر اکرجی در سراج معناسنه (معنای بیت) بودرکه ای پسر تا که قادرسن یعنی قادر اولدقده خدمت اختیار ایله و سائر احوال ایچندن انی اورندله تا که مرادك اتی

30 Şarı ʿAbdu'llāh Efendi, *Şemerâtü'l-Fu'ād fi'l- Mebde' ve'l-Meʿād*, İst., Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1288 (1872–73), s. 34 v.d.

ایر التنده اوله یعنی تحت سرجده فرس مرکوب ادم مرکوبه نیجه مسخر اولدیسه مراد و مقصودك دخی سکا مسخر و میسر اوله زیرا خدمت وسیلهٔ نفسدر فتح فاء ایله و نفس عینی مراددر پس خدمتدن مراد طریق تواضعی اختیار و مصالح عبادده بولنمق و اداء حقوق و خدمت باب الله درکه صورت کاملهسی مرشد کامله خدمتدر و خدمتك غایتی (مَنْ خَدَمَ خُدِمَ) موجبنجه مخدوم اسماٴ و ممدوح خلائق اولمقدر[31].

بروسهلی اسماعیل حقی

« حدیقة الجوامع » دن

جامع حضرت خالد بن زید در قصبهٔ ایوب

. . . .

استانبول فتح اولندقده شیخ مومی الیه آق شمس‌الدین حضرتلرینك قوت قدسیه و کرامات انسیه‌لریله تعیین ایلدکلری محل قبر شریفلری اولمق اوزره سائر تاریخلرك دخی تعیینلرینه مطابق اولدیغی جهتدن محل مزبور حفر اولنوب ایکی قولاچ مقداری عمیق یرده بر حجر محرر ظهوریله آشکار اولمشدر. روایت اولندیغنه کوره حجر مزبورده تحریر اولنان (هَذا قَبْرُ اَبِی اَیُّوب) بناء علی ذلك درحال بر تربهٔ شریفه بناسنه شروع اولنوب ختامنده بر جامع شریف دخی علاوه قلنمشدرکه حالا ایوب جامعی دیو مشهوردر. طاق درکاهنده اولان تاریخی بودر :

چون سکز یوز التمش اوچ سالنده بو   جامعی سلطان محمد یاپدی نو
کانَ هَذا مِثْلَ جَنَّاتِ النَّعِیم   مَجْمَعٌ لِلَّهِ مِنْ قَوْمٍ اتَّقَوْا

بعد زمان سلاطین عظام همتلریله نیجه تعمیرات و ترمیمات ایله خدمتلر اولنوب و اصحاب خیراتدن دخی اتمکجی زاده احمد پاشا که چوق وقت دفتردار اولمشدر مصلی اوکنده حالا باقی اولان ضمیمه ۱۰۰۰ تاریخنده بونك همتیله بنا اولنمشدر بیکیوز اوتوز التی تاریخنده عموماً سلاطین جامعلرینه رمضان شریفلرده ماهیه‌لر یاپلمق اوزره فرمان همایون صادر اولدیغی اثناده جامع مزبورك مناره‌لرینك قامتلری قصیر و ماهیه یاپلمغه تحملی اولمدیغی جهتدن ایکیشر شرفه‌لی مجدد ایکی مناره بنا اولنمق فرمان اولنوب بیکیوز اوتوز آلتیده تمام اولمشدر. تاریخ منارهٔ جدیده:

نماز پنجکاهی خلقه اعلان   ایدرلر اسم اعظمله مسخر
صلادر شهدیا اهل مذاقه   اولوب شیرین ادالرله محرر
چیقوب آوازی عرشه دیدی تاریخ   تَعَالَی شأنُهُ اَللّهُ اَکْبَرْ (۱۱۳٦)

31 Bursalı İsmāʿîl Ḥaḳḳî, *Şerḥ-i Pend-i ʿAṭṭār*, İst., Muḥib Maṭbaʿası, 1287 (1871), s. 469 v.d.

دریا طرفنده اولان منارەیه ۱۲۳۸ سنەسی ذی‌القعدەسنك اون دردنجی چهارشنبه کونی عصر وقتی بقضاء الله تعالی صاعقه اصابتیله منارهٔ مزبورك اوست شرفەسنه قدر براز محللری رخنەدار اولدیغندن با فرمان عالی شرفهٔ بالادن یوقاریسی تجدید اولندی. تحقیقمزه کوره بوندن یدی سنه صوکره خارج جامعده اولان ایکی محفللری دارالسعاده اغاسی الحاج بشیر اغا بنا ایلمشدر. کندی دخی آنده تربهٔ مخصوصەده مدفوندر و اوقات ثلاثەده پنجرهٔ مزبور اوکنده دعا اولنان و مواجهه پنجرەسی تعبیر ایدیلان پنجرەنك کشادینه احمد خان اول حضرتلری موفق اولمشلردر. «تاریخ صبحی»ده بیان اولندیغی اوزره نقش قدم حضرت نبوی بیك یوز قرق درت سنەسی رجبنده سلطان محمود خان اول حضرتلرینك رأی اصابت قرینلری ایله سرای همایوندن حضرت خالد بن زید رضی‌الله عنه تربهٔ مطهرەلرینه نقل بیوریلوب حالا زیارتکاه خاص و عام اولان محله ودیعه قلنمشدر[32].

آیوانسرایی حافظ حسین

32 Ayvansarāyî Ḥāfıẓ Ḥüseyin, *Ḥadīḳatü'l-Cevāmiʿ*, c.1., İst., Maṭbaʿa-i Muḥib, 1281 (1865), s. 243 v.d.

III.

KİTÂBE, VAKFÎYE ve BERÂT ÖRNEKLERİ

كتابه‌لر

1.

مزار کتابه‌سی

(انتقل من دارالفناء الی دارالبقاء) المرحوم المغفور اخی یوسف بن اخی علی
فی تاریخ سنة تسع ثمانین و سبع مائه[33].

2.

میدان جامعی کتابه‌سی (سنه : ۹۷۲)

یاپدی چون حضرت حسن پاشا
فضل حقله بو دار رحمانی
کوریجك آنی هاتف غیبی
دیدی تاریخ (فیض یزدانی[34].)

3.

میدان جامعی آولیسنك شمال طرفنده تربه قپوسی کتابه‌سی

شهر سیواس ایچره جانا اشبودر
شیخ شمس الدین قطبك مشهدی
دیدی فوری کنبدی تاریخنی
نورله اولسون مصفا مرقدی[35].

4.

نعمان افندی کتبخانه‌سی قپو کتابه‌سی

جناب حضرت نعمان افندی مفتیٔ ذیشان
بنا ایتدی رضاء الله ایچون اجرن ویره سبحان
تمام اولدقده فهمی نقطه داریله دیدم تاریخ
کتبخانه مکمل اولدی مسعود ایلسون رحمان[36].

33 *Kitâbeler—1.*, Mübârek Ġālib, *Anadolu Türk Âs̱âr ve Maḥkûkâtı Tetebbuʿātına Esâs—Anḳara*, İkinci Kısım, *Kitâbeler*, İst., Devlet Maṭbaʿası, 1928, s. 19.

34 Riḍvan Nāfiẕ—Uzunçarşılı-oğlu İsmāʿīl Ḥaḳḳî, *Anadolu Türk Târīḫi Tedḳīḳātından—Sivas Şehri*, İst., Devlet Maṭbaʿası, 1928, s. 130.

35 *ʿAyn. es̱r.*, s. 131.

36 *ʿAyn. es̱r.*, s. 137.

قسطمونیده اسماعیل بك جامع شریفی وقفیه‌سی صورتی

(تاریخی : ٨٦٥)

. . . . . مدرسهٔ مذکوره‌ده تدریس ایچون حنفی المذهب علوم ادبیه‌دن لابد اولنلره واقف علوم شرعیه‌نك اصلیه و فرعیهٔ فنلرینه عالم دیانت و ورعیله موثوق ایام معتادهٔ معهوده‌ده وظائف تدریس اداسنه مواظب تفسیر کلام ربانیه و احادیث نبویه و مسائل فقهیهٔ حنفیه ایله مشتغل بر مدرس تعیین و هر کونده کندیسنه اون درت درهم وهر سنه‌ده آلتی مد بغدای وآلتی مد آرپه ویریلمه‌، قرارلاشدیردی و مدرسهٔ مذکوره‌ده علوم شرعیه ایله مشتغل و ملازم و مداوم طلبه ایچون کونده بش درهم قرارلاشدیردی كه مدرس بو بش درهمی روا کوردیکی کبی تقسیم ایده و طلبه‌لردن هر بررلرینه اتمك و چوربادن مقدار کافی ویریلمه‌سنی شرط ایلدی. . . . .

. . . .

الله محسنینك اجرینی و موقوفنك رجاسنی اضاعه ایتمز حکمنده اعانهٔ الهیه‌یه مظهر موقع و قدری عالی حاکم دخی شو وقفیهٔ مذکوره‌نك صحتیله اشاغیده اسامیسی مرقم شهود و عدل محضرنده حکم ایتدی اشبو حکم نامه‌یی تاریخ هجرینك سکز یوز آلتمش بش سنه‌سی شهر شعبان المعظمنده تحریر ایلدی.

اخی یوسف ابن المرحوم　　سید علی بن بهادر اغا　　خوش خدم بن عبدالله　　صفی‌الدین مصطفی بن نبی
اخی حسن القسطمونی　　الشهیر بصوفی خوش قدم　　الشهیر بقراسی مصطفاء

شهدبما فیه الحاج سلیمان نکاری　　حسام الدین حسن ابن　　خیرالدین ابن صفر بن مرحوم
المتولی فی‌العمارة المذکوره　　اسماعیل القسطمونی　　عبدالغنی ابن عبدالرزاق

محی‌الدین الیاس ابن بغدادی　　شهد بما فیة زین الحاج و الحرمین
اغاء قسطمونی　　مجدد الدین مراد ابن اسماعیل [37].

37 Meḥmed Behcet, *Anadolu Türk Âṣâr ve Maḥkûkâtı Tetebbuʿâtına Esâs—Ḳasṭamoni Âṣâr-i Ḳadîmesi*, İst.,Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1341 (1925), s.125 v.d. (Evḳāf Sicilleri'nin 134'üncü sayfasından naklen Arabca aslının tercemesi).

قسطمونیده ییلانلی درکاهنه عائد برات صورتی

(تاریخی : ۱۲۷۹)

برات شریف عالیشان سامی مکان سلطانی و طغرای غرای جهان ستان خاقانی غبر بالعون الربانی حکمی اولدرکه بیك ایکیوز یتمش یدی سنه‌سی ذی‌الحجهٔ شریفه‌سنك اون یدنجی کونی تخت عالی بخت عثمانی اوزره جلوس همایون میمنت مقرونی واقع اولوب عموماً تجدید برات اولنمق قاعدهٔ مرعیهٔ سلطنت سنیه‌دن اولدیغنه بناءً نظارت اوقاف همایون ملوکانه‌مه ملحق مدینهٔ قسطمونیده واقع علی بن سلیمان بن علی مارستان دارالشفا بقعه‌سی وقفنك مشیخت جهتی متصرفلری اشبو رافعون توقیع رفیع الشان خاقانی السید الشیخ نعمان عزت و السید حافظ محمد امین سری و السید احمد حسیبك یدلرنده اولان عتیق برات بالتقدیم تجدیدی رجا اولنمقدن ناشی قیوده مراجعت اولندقده جهت مذکوره ایکیوز آلتمش درت سنه‌سی محرم الحرامنك اوسطی تاریخیله مومی الیهمك عهده‌لرنده اولدیغی تبین ایلمش اولدیغندن قیدی و عتیق براتلری موجبنجه تجدیداً برات شریفی اعطا اولنمق بابنده صادر اولان فرمان عالیشانم وجهله تجدیداً بو برات همایونمی ویردم و بیوردم که مومی الیهم اسلوب سابق اوزره جهت مذکوره‌یه اشتراکاً متصرفلر اولوب اشبو برات عالیشانمه مغایر تصرفلری امورینه طرف اخردن مداخله اولنمیه شویله بیله‌لر علامت شریفه‌مه اعتماد قیله‌لر تحریراً فی الیوم الثانی من شهر ربیع الاول لسنه تسع و سبعین و مأتین و ألف [38].

38 *ʿAyn. esr.*, İst., Maṭbaʿa-i ʿÂmire, 1925, s. 165 v.d.

Fiyatı : 10 TL.